

Pjesma pod naslovom *Janus Pannonius moriens*, od dva stiha, posljednja je pjesnikova poruka.

Jesu li se stihovi razočarenja poslije pet stoljeća pokazali istinitim?

Samo jednim dijelom, čini nam se. Život mu je stvarno postao plijenom surovih okolnosti. Pjesnički genij koji je proslavio Panoniju nije doživio ni četrdesetu. Drukčije je bilo s njegovim glasom, koji se uopće nije izgubio: njegovo životno djelo predstavlja neizmjereno bogato duhovno nasljeđe budućim pokoljenjima.

Značaj poezije Ivana Česmičkog je u uvođenju renesansne književnosti na tlo Podunavlja i Podravine u Ugarskoj kraljevini i Hrvatskoj, koja joj je u to doba pripadala, i služila je za primjer ovdašnjem uvođenju humanističkih vrijednosti i mentaliteta. Prvi je pjevao o ljepoti panonskih krajeva, o majčinskoj ljubavi, o svojim duševnim i tjelesnim patnjama, bolesti, osjećaju usamljenosti, tijesnoj povezanosti čovjeka i kulture. Latinski jezik na kojem je pisao svoju poeziju omogućio je upoznavanje i štovanje njegovih djela širom Europe. Zadugo je služio za primjer i budio samopouzdanje učenim mađarskim i hrvatskim literatima, a i književnicima drugih naroda. Dokazao je da u ovim predjelima, u ovoj regiji netko također može biti sljedbenik, imitator ili možda čak i rival najznačajnijim antičkim autorima, i da je u ovim predjelima Europe također moguće slijediti renesansna poetska načela imitacije i emulacije. U njegovoj se poeziji područje preko Jadrana i Alpa približilo Italiji, kolijevci humanizma, kako bi tijekom kasnijih stoljeća i dalje ostalo u njezinoj blizini, s ciljem upoznavanja njezinih postignuća i njezina obogaćivanja novim bojama.

Stoga poezija Ivana Česmičkog podjednako predstavlja moralno bogatstvo, zajedničko književno naslijeđe duhovnoj prošlosti i književnoj tradiciji Mađarske i Hrvatske. Rodio se u Podravini, umro je u Zagrebu, a cijeli život je proveo u službi ugarskog kralja. Od njegova sjajnog talenta, tragičnog kraja života i poezije koja sjedinjuje humanističke vrijednosti, ništa ne može rječitije simbolizirati zajedničku sudbinu, solidarnost i povijesnu složnost Hrvata i Mađara.

Klára Pajorin

Domovina

Ivana Česmičkog–Janusa Pannoniusa

Čini se da je mađarska znanost o književnosti jednom zauvijek prestala s nastojanjem da, rivalizirajući s hrvatskom znanostu o književnosti, Ivana Česmičkog–Janusa Pannoniusa smatra isključivo svojim pjesnikom. U znaku nacionalističkog pisanja povijesti književnosti naslijeđenog iz 19. stoljeća, jedno od osnovnih pitanja našeg vremena u vezi je s istraživanjima o Janusu Pannoniusu. Pitanje je čija povijest književnosti, hrvatska ili mađarska može smatrati svojim, životno djelo pjesnika rođena u Slavoniji (između Drave i Save), koji je poslije školovanja u Italiji do kraja života živio i stvarao u Mađarskoj. Zapravo, kojem narodu je pripadao? Koliko hrvatski, toliko su i mađarski životopisci s vremena na vrijeme prešućivali neke bitne činjenice i podatke, ili bi ih čak potisnuli, što je više puta izazvalo opravdane prigovore, nerijetko apologije na drugoj strani. Međutim, sve to nije utjecalo ni na jednu znanost o književnosti koje, osporavajući ili barem sumnjajući u pravo druge strane, Janusa Pannoniusa smatraju vlastitim nacionalnim pjesnikom.

U mađarskim istraživanjima o Janusu Pannoniusu, Rabán Gerézdi je bio prvi koji je otvoreno pokušao prekinuti sa stoljetnim inercijama i nacionalnim pristranostima, ogleđom objavljenim 1960. godine, u kojem ukazuje na pjesnika koji svoju domovinu nikad nije nazivao Sclavonijom ili Hungarijom, već Panonijom, a sebe je smatrao Panoncem, a ne Hrvatom ili Mađarom. Gerézdi je zaključio da s Ivanom Česmičkim–Janusom Pannoniusom oba naroda s pravom mogu računati. »Sretan je pjesnik kojega dva naroda smatraju svojim!« — piše na jednom mjestu. Gerézdi je mislima i načelima poslužio se i Tibor Klaniczay u svom ogleđu o nacionalnoj pripadnosti književnika. Ogleđ od relevantnog značaja utjecao je ne samo na mađarsku znanost o književnosti, već i na druge povijesne znanosti. Gerézdi je zaključke Klaniczay nadopunjuje teom, da zbog pjesnikova talijanskog školova-

nja i poezije, talijanska povijest književnosti, u izvjesnoj mjeri, također može polagati pravo na Ivana Česmičkog—Janusa Pannoniusa.

Danas zacijelo nitko nema ništa protiv toga što pjesnika tri naroda smatraju svojim i što je on dio njihova nacionalnog ponosa. Međutim, ako postoji pjesnik koji nije podoban za podupiranje nacionalističkih ideja, onda je to zacijelo Ivan Česmički—Janus Pannonius. Naime, ako ga koristimo u te svrhe, daleko smo od shvaćanja njegove ličnosti i poezije. Nije pisao pjesme ni na hrvatskom, ni na mađarskom, niti na talijanskom već, jedino na latinskom jeziku, i očito uopće nije imao, nacionalnu svijest. Ali zato je bio patriot. Čini se, da je problem upravo u predmetu njegova patriotizma: Panoniji. Gerézdi ga smatra pjesnikom hrvatskog porijekla, a ime Pannonius prevodi kao iz Mađarske. »Pannonius, odnosno iz Mađarske« — piše na jednom mjestu, kao da se to razumije samo po sebi. Čini se da je katkad i on zaboravljao da je pjesnik imao samo jednu jedinu domovinu, koju u pjesmama uvijek naziva Panonijom. Domovina mu je Panonija, a ime Janus Pannonius — odnosno Janus iz Panonije.

O pjesnikovoj svijesti o identitetu svjedoči ime koje je on sam sebi izabrao. Iako, poput svojih suvremenika, nije imao prezime, i pored svog jednočlanog imena on sam nikad nije koristio razlikovno ime Česmički, van poezije ime mu je bilo »pečujski biskup Ivan« (Ioannes episcopus Quinqueecclesiensis), buduća pokoljenja nadjenuše mu i nacionalna imena (Ivan Česmički, Csezmicei János). Pjesničku promjenu imena, koja se desila prije kraja 1450. godine, Janus je svojim čitateljima objavio u jednom epigramu. Navodeći svoje »plemenito« (nobilis) ime Ioannes, ne iz oholosti, već protiv svoje volje, nadahnut od muze Talije, to jest od pjesništva, promijenio je ime u Janus. Kao što se zna, poslije njega, zahvaljujući prvenstveno Pomponiju Letu i članovima rimske akademije, promjena imena u krugu humanista ulazi u modu. Janus je među prvima, a možda čak i prvi promijenio ime. Pjesničko mu je ime identično imenu antičkog poganskog dvoglavog boga koji donosi mir. Po krštenju dobiveno »plemenito« ime pjesnik je, dakle, zamijenio slavnim rimskim. Tim imenom također je izrazio i pripadnost svoje poezije. Janus je pjevao na rimsko-latinskom kojeg su obnovali talijanski humanisti, a domovina njegove poezije bila je Italija.

August Buck je ukazao na to da su u pozadini talijanskog humanizma stajale ideje o talijanskom narodnom preporodu, u znaku antičkog Rima, kao i tendencije za realiziranje i osiguravanje kulturne hegemonije. Ideologija humanističkog pokreta se osnivala na tome da su stanovnici Italije zbog zemljopisnog položaja i talijanskog jezika, što su ga smatrali jedinim i neposrednim potomkom rimsko-latinskog jezika,

sebe oduvijek smatrali legitimnim nasljednicima antičkog Rima. Talijanski su humanisti željeli oživjeti »vlastitu« staru domovinu i jezik. Smatrali su da su za kvarenje jezika Rima odgovorni narodi neka-
dašnjih provincija i potomci onih koji su se i nakon pada carstva koristili jezikom bivših osvajača, ali su u latinski uveli »barbarske« riječi i jezične konstrukcije, malo ili uopće ne mareći za gramatička pravila. Književnici prve velike generacije humanista, među njima i profesor Janusa Pannoniusa iz Firence Guarino Veronese, prihvatili su se zadatka oživljavanja latinskog i grčkog jezika i književnosti, kao i širenja obnovljene kulture. Guarino je stekao besmrtnu zaslugu i u obnovi i podučavanju dvaju antičkih jezika. Njegovo doba ga je prvenstveno slavilo zbog tih zasluga kao i Janus Pannonius u svojim pjesmama. Kao što se naslućuje iz pjesama i stihova o Rimu, Janus je i sam sanjao o moralno i kulturno preporođenom Rimu, i svoju nadarenost stavio je u službu oživljavanja latinske poezije i širenja nove književne naobrazbe. Svojom poezijom prvi je presadio novu kulturu u svoju domovinu u čemu je vidio vlastiti značaj. U poznatom epitafu je pored svog imena naveo samo jednu jedinu »titulu« kao memento, to da je do »domaćeg Dunava« prvi doveo muze, to jest humanističku poeziju:

*»Hic situs est Ianus, patrium qui primus ad Histrum
Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas...«*

Guarino je podučavao u Ferrari od 1436. godine do svoje smrti (1460). Postajao je sve slavniji, i u posljednjim godinama života bio je preplavljen učenicima: pridolazili su žene i muškarci, djeca i stari ljudi, Talijani i stranci. Upoznao je mnogo darovitih ljudi, no — po riječima Antonija Bonfinija — često bi govorio da nema ni talijanskog, ni stranog učenika koji bi se u odličnosti, marljivosti i plodnom stvaralačkom daru mogao usporediti s Janusom. S dvanaest godina stigao je slavon-
ski dječak u Guarinovu školu, a sa šestnaest je već velik i slavljeno pjesnik Ferrare. Rano je shvatio da mu je ime određeno za besmrtnost, jer među suvremenim humanistima nije bilo darovitijeg pjesnika, eventualno samo njemu sličnog.

Najveća je želja humanista bila nadmašiti čak i antičke pisce, ili u najmanju ruku dosezanje njihove razine. Naš pjesnik se u pismu Galeottu Marziju hvalio kako ga već svrstavaju u red »starih«, to jest antičkih »vatesa«. Sigurno je bilo i laskavaca, ali i suvremenika koji su njegovu nadarenost smatrali bliskom geniju antičkih pjesnika. Guarinov sin Giovanni Battista Guarini, koji je i sam bio istaknuti humani-

sta, u pismu (1467) talijanskom rođaku Giovanniju Bertucciju piše o Janusu: »Ako mu svemogući Bog da dug život, što svi želimo, bit će, mislim, onaj koji se može natjecati s antikvitetom u svim vrlinama i znanjima, a ako ga neće nadmašiti, moći će ga se u najmanju ruku usporediti i izjednačiti s velikanima kojima su se stari (veteres) toliko divili.« Slično je i Bonfinijevo mišljenje, koji je napisao o Janusu: »Da se mogao osloboditi državnih dužnosti, bio bi pjesnik našeg doba koji se mjeri s cijelim antikvitetom.«

Guarinovo čudo od djeteta Talijani su u početku razlikovali od ostalih »Giovanni«-ja imenima Ungaro (Mađar), Ungheretto (mali Mađar). Njihova neupućenost nije uvijek bila razlogom takvoj upotrebi imena. Obrazovan firentinski knjižar i biograf Vespasiano da Bisticci, započeo je pjesnikov životopis prikazom njegova hrvatskog porijekla (di natione ischiavo), i opisivanjem njihova prvog susreta u Firenci: »Ti si Janus Mađar?« (Voi siete Giano Ungaro?), a potom otrpativši ga u Careggi kaže Cosimu de' Medici, da bi »ovaj mađarski mladić« (questo giovane ungaro) želio razgovarati s njim. Većina Talijana nije znala ni o Slavoniji, ni o Mađarskoj, međutim, čini se, bilo je dovoljno poznato da je mađarski kralj ujedno i kralj Slavonije. Obrazovani humanisti mogli su više znati i imati točnije pojmove o Janusovoj domovini, međutim, u nazivima su slijedili Mađare koji su Slavoniju smatrali dijelom Mađarske, podrazumijevajući je pod pojmom Hungarije. Takav je slučaj i s ugarskim kraljevima kasnog srednjeg vijeka. Matija I., na primjer, nabrajajući sve svoje vladarske titule, imenuje suzemlje Hungarije, pa tako i Kroaciju i Dalmaciju, međutim ne spominje posebno Slavoniju. Pojam Hungarus, Ungaro nije značio samo Mađara, nego i onoga koji je iz Mađarske, što se u 15. stoljeću činilo važnijim od nacionalnog razlikovanja. Tibor Klaniczay, analizirajući u jednom ogledu pojam Hungarije i Panonije u renesansno doba, skreće pažnju na to da se naziv Panonije, koji su obnovili talijanski humanisti, počeo širiti u Guarinijevom krugu u Ferrari, i vjerojatno je Janus bio prvi koji je u Italiji stekao slavu pod imenom Pannonius. Suvremene zemlje i državne formacije talijanski su humanisti počeli nazivati po antičkim imenima, a naglašavanje imena rimskih provincija, odnosno njihovih izvedenica postalo je uobičajeno i pomodno u Guarinovoj školi, gdje je učilo i mnogo stranaca. Često se spominjala i Panonija, budući da je kod Guarinija od početka druge polovice 1440-tih godina na trošak, ili uz materijalnu pomoć Janusovog ujaka, varadinskog biskupa Ivana Viteza, učilo mnogo mađarskih učenika. Čini se da je Janus bio prvi koji je svoju domovinu nazvao Panonijom i sam preuzeo ime Pannonius. U tome je očito slijedio svog profesora Guarina. Guarino je 5.

veljače 1453. godine napisao pismo slavnom mletačkom humanistu Francescu Barbaru, u kojem mu na kraju pisma preporučuje Janusa: »Preporučujem ti ovog Janusa koji je moj contubernalis, i koji je po narodnosti Panonac, po običajima Talijan, po znanju divljenja vrijedan, i smatraj ga jednim od tvojih.« Ova preporuka je vrijedna pažnje, ne samo zbog toga što pruža značajan doprinos tumačenju Pannoniusovog imena, nego i zato što je to najautentičnije mišljenje o Janusu.

Pier Paolo Vergerio, rodom Istranin, koji je od 1418. godine sve do svoje smrti (1444) živio u Mađarskoj, i potkraj života sklopio prijateljstvo s Janusovim ujakom Ivanom Vitezom, u svom je pedagoškom djelu o plemenitim običajima i studijama omladine (De ingenuis moribus et liberalibus adolescentiae studiis, 1402) — nastavno gradivo u Guarinovoj školi — izložio da su djetetu potrebne tri stvari: časno ime, rodni grad velikog i slavnog glasa, dakle, domovina i znanosti koje oslobađaju, dolične slobodnom čovjeku. S obzirom na rodno selo, Janus nije ispunjavao drugi uvjet. Rano je i sa zaprepaštenjem došao do spoznaje da u odnosu na Talijane nema veliku i slavu domovinu. Za talijansku svijest koja se hranila iz uloge centra carstva antičkog Rima, Panonija je bila »barbarska provincija«. U početku su Janusa njegovi talijanski školski drugovi pogrdno nazivali barbarom. Jedan od njih, Gryllus, vrijeđao ga je s tim da se odgajao na mlijeku panonskog medvjeda, dok mu se drugi, Ugo, rugao značenjem imena njegove majke, (Barbara = barbarka), govoreći mu da ga je rodila majka barbarka. Giovanni Battista Guarini još je i 1467. godine bio prisiljen kod Giovannija Bertuccija obraniti našeg pjesnika od barbarstva s pravom apologijom. On, kao i naslovnik pisma bili su prisutni na sijelu gdje je jedan sunarodnjak čuvši ime Janusa Pannoniusa, izjavio da ne poznaje tog »barbara«. U svom pismu Guarini prije svega želi razbiti pojam barbara. Grci su, piše, sve narode, a Rimljani osim Grka sve druge narode nazivali barbarima. Ovom su onomatopejom grčkog porijekla obilježavali jedan način grčkog govora i izgovor stranaca. Naime, stranci su zbog svojih jezičnih mana skoro mucajući, grubim i tvrdim izgovorom govorili grčki. Osim strance, barbarima su također smatrali Grke koji su govorili suviše povišenim tonom, grubo ili prijeteci, razotkrivajući tako nedostatak plemenitih običaja i naobrazbe. Prema Guariniju naziv barbar više pristaje sunarodnjaku ocrnjivaču, jer se svojim riječima pokazao neukim i neobrazovanim. U tom smislu nije barbar onaj koji je savršeno usvojio grčki i latinski jezik, stekao naobrazbu i prihvatio običaje i kreposti. Janus Pannonius, piše Guarini, za godinu dana toliko je naučio grčki u Ferrari, da je prevodio »tomove« na latinski; a o poznavanju latinskog svjedoči njegova poezija

kojoj se i Talijani dive. Bonfini je napisao o Janusu: »Grčki je govorio kao Atenjanin, a latinski kao Rimljanin.« Poslije ovoga čini se pleonazmom napomena da u pjesniku nema »ni traga barbarstvu«. Guarini brojnim primjerima dokazuje da se Janusa Pannoniusa ne može nazvati barbarom ni glede njegove naobrazbe, ni običaja, ni vrлина. »Njega ćemo zvati barbarom«, pita, »koji je i sam sposoban da s Panonije zбриše atribut barbar?«

Spomenuto pismo osvjetljava i ono što je Guarinov krug podrazumijevao pod Panonijom, Janusovom domovinom i ono što je znao o pjesnikovu porijeklu. Pisac pisma je izbliza poznaо Janusa, budući da su kod njegova oca zajedno studirali, a u roditeljskom domu u istoj sobi stanovali. Usprkos tome napisao je Bertucciю da je Janus iz Varadina, koji je, po Guariniju, slavan grad »Pannoniae provinciae«. Zatim je Guarini antičkim zemljopisnim imenima točno odredio Panoniju; spominje i graničnu rijeku Dunav, koja se, kako piše, u pojedinim tokovima zove Ister. Opis Panonije točno odgovara našem znanju o antičkim provincijama. Iako Guarini točno zna što je srednji vijek podrazumijevao pod pojmom »Pannonia provincia«, proširuje ga na cijeli tadašnji teritorij Mađarske. To možemo zaključiti ne samo zbog toga što Varadin (danas Oradea u Rumunjskoj) smatra slavним gradom panonske provincije, već i zato što Matiju, kralja Ugarske zove »Pannoniae rex«-om. Janusov pojam Panonije sličan je Guarinijevom. Čini se da u epigramu o Slavoniji prvenstveno misli na antičku Panoniju, jer je napisao da je ona »taj dio Panonije, kojeg sada zovu Slavonijom« (Pars ea Pannoniae, quae nunc Sclavinia fertur); dok druge pjesme svjedoče o tome da je pojmom Panonije obuhvatio cijelo Mađarsko kraljevstvo. Na primjer, junaka borbi protiv Turaka, Jánosa Hunyadija u njemu posvećenom epitafu zove slavom Panonije (Ille gubernatae gloria Pannoniae).

Janus je imao nečuvenu samosvijest, a ujedno je i iznimno dobro poznaо samoga sebe. Točno je znao tko je, i ponosito je sebe prihvaćao. Guarini je zabilježio da je Pannonius još kao mladić vrlo točno, shodno istini sudio o veličini grčkih i latinskih pjesnika. Sigurnom sposobnošću rasuđivanja izjašnjavaо se o svojoj nadarenosti, kao i o darovitosti suvremenika. U njegovo doba van Italije nije bilo pjesnika koji se mogao natjecati s talijanskim humanistima, a Janus je znao da pripada prvacima talijanskog pjesništva. Činjenica da je porijeklom iz »barbarske provincije« nije umanjila, naprotiv, pojačala je njegovu samosvijest. U pjesničkoj alegoriji o sebi nije slučajno napisao o panonskom bademu procvjetalom usred zime da »i na sretnim, dobro kultiviranim zemljištima bi bilo čudo, a kamoli na hladnijem tlu Panonije«

(Quod fortunatis esset mirabile in arvis, Nedum in Pannoniae frigidiore solo) — jer se on i na »sretnom« tlu Italije pokazao kao čudo.

Kao svakom humanisti, tako je i Janusu glavna motivacija bila slavoljublje (cupiditas gloriae). Slava (gloria) znači procjenjivanje jedne ličnosti na osnovu unutrašnjih osobina ili istaknutih djela, koja obično donose pohvale (laus). Prema Ciceronu, čiji su pojam slave humanisti najviše koristili, uvjet gloriје je ljubav prema narodu, a njezina je nagrada vječna slava i blaženstvo na nebesima. Shvaćajući književno djelo kao moralnu vrijednost humanisti su obogatili pojam gloriје djelom kao moralnu vrijednost humanisti su obogatili pojam gloriје novim sadržajnim elementom. Smatrali su da se u sticanju slave književna djelatnost nadmeće s velikim djelima koja potječu iz ljubavi prema narodu, odnosno djelima koja jamče ljubav naroda. Janus je način izražavanja svoje slave i proročanstva o očuvanju svog imena naučio od grčkih i rimskih pjesnika, međutim nije sumnjao u besmrtnost svih imena o kojima pjeva. Koliko je god težio vječnoj slavi, toliko je u istoj mjeri želio da i ime njegove domovine postane slavno. Dijeleći svoju slavu sa slavom domovine, u pjesmama je svoje ime, pa i sebe, nerazdvojivo sjedinio s imenom Panonije, ili, pars pro toto, s Dravom i Dunavom. U pjesmama je sam vodio brigu o tome da ga njegovo doba, kao i buduća pokoljenja, spominju zajedno s domovinom. Pjesničko mu ime samo po sebi svjedoči da je prvi pjesnik humanista koji je svojom domovinom smatrao Panoniju.

U jednom od ranih epigrama, u popratnoj pjesmi iz zbirke pjesama, koji je vjerojatno dostavio ferrarskom knezu Leonellu d'Esteu (+1450), pjesnik piše sviješču Vergilija i Ovidija: »Ja, koji sam se rodio kod duboke Drave, ja sam pjevao ove pjesme« (Ille ego et haec cecini Dravum generatum ad altum). Ništa manje ponosno spominje da je talijanske ljubavne pjesme talijanske metrike Jacopoa Antonija Marcella prepjevao na latinski jezik i ritam. Ako pomislimo da Janusu talijanski nije bio maternji jezik, a naravno ni latinski, onda shvaćamo da je ovaj poduhvat doista bio bravurozan. S tim u vezi je sročio: »Ja, koji sam prva slava moje Panonije« (Ille ego Pannoniae gloria prima meae). Prema poznatom epigramu *Laus Pannoniae*, Italija je nekoć (u starom vijeku) dala takve pjesme koje svi čitaju, a sada se čitaju njegove pjesme, nastale u Panoniji. »Velika je to slava za mene«, čitamo, »ali tvoja, plemenito zemljo moja, tvoja je još veća s mojim talentom«:

»Quae legerent omnes, quondam dabat Itala tellus,
Nunc e Pannonia carmina missa legit.
Magna quidem nobis haec gloria, sed tibi maior,
Nobilis ingenio, patria facta, meo.«

Svojom latinskom humanističkom poezijom Janus je želio biti pjesnikom cijelog svijeta, ali prvenstveno pjesnikom Podunavlja, Panonije. Kao što se vidi iz elegije o repatici, domovinu je volio iznimno i brižno. Od repatice koja se pojavila na dnevnom nebu očekuje slogu, mir i sreću za sve narode, a »najviše izmučenoj Panoniji« (Sed magis afflictas respice Pannonias), tj. tako Slavoniji kao Ugarskoj.

Nacionalnu samosvijest, koja se u kasnijim desetljećima renesanse pojavila širom Europe, čini se da »oni preko planina« još nisu poznavali u Janusovo doba. Iscrpljen od razarajućih ratova, u epigramu bogu Marsu (Ad Martem, precatio pro pace) Janus moli mir za sebe i za svoje sunarodnjake sljedećim riječima: »Molim te, smiluj se već tim/ Panoncima umornim, / O, Oče! /« (O, parce nobis, quaeso, Pannoniis, pater). Svakog je sunarodnjaka zvao Pannoniusom, jer je suosjećao i solidarizirao se sa svim narodima i narodnostima višenacionalne Panonije.

*

Janus Pannonius je prvi prenio humanističku poeziju u Podunavlje. Svojim pjesništvom je bio punopravni građanin Italije koja je u to doba stajala na čelu europske kulture. Imao je »rimsku«, italisku samosvijest, čija je osnova bila pjesnička nadarenost i stvaralaštvo. Iznimno je volio domovinu Panoniju kojoj je svojim pjesništvom donio slavu. Njegov patriotizam bio je bez diskriminacijske nacionalne svijesti, solidarizirao se sa svim narodima višenacionalne Panonije. Na najprirodniji način umio je uskladiti svoje panonstvo s »rimljanstvom«, tj. talijanskom naobrazbom, vrlinama i običajima. »U njemu nije bilo ni traga barbarstvu.« Od prvog humanističkog pjesnika Podunavlja i mi bismo imali što naučiti.

Josip Vončina

Književne i jezične veze između Hrvatske i Mađarske u 16. i 17. st.

Više od osam stoljeća (sve do god. 1918) Hrvati i Mađari bili su u vrlo bliskim državnim odnosima, koji su omogućivali žive međusobne kulturne odnose. Razmjena pak u području pisane riječi ovisila je o književnom razvoju svakoga od dvaju naroda. Budući da su se oba (osobito u starijim razdobljima) u javnom životu služila latinskim jezikom, uzajamnost bi se mogla ocjenjivati i na toj razini. Dakako, latinski su bile pisane ne samo vladarske i velikaške isprave nego i književna djela pojedinih latinista na jednoj i na drugoj strani. Humanističkom krugu na dvoru kralja Matije Korvina pripadali su i bitan prinos davali Hrvati kao što su bili Ivan Česmički (Janus Pannonius), Ludovik Crijević Tuberon i dr.

Književni rad na mađarskom jeziku utemeljili su pisci sredine i druge polovice XVI. st.: kroničar i prevoditelj Biblije Gáspár Károlyi i pjesnici Bálint Balassi, Sebestyén Tinódi i dr. Do toga doba već su glasovite bile književnosti latinska, talijanska i njemačka, pa i hrvatska je nakon obilatoga glagoljaškoga srednjovjekovnog razdoblja rodila po imenima poznate pisce renesansnoga doba: Marka Marulića, dubrovačke petrarkiste (Džoru Držića, Šiška Menčetića i dr.), Hanibala Lucića, Petra Hektorovića, Petra Zoranića i još mnoge. Iako tadašnjim hrvatskim pjesnicima nisu postojali mađarski književni predlošci, ipak se u djelima hrvatske renesanse odražavaju mađarski leksički elementi (npr. u Marulićevoj *Juditi*: *fačel* = koprena, veo, povoj /*fátyol*/, *kontuš* = odijelo /*köntös*/, *ogar* = lovački pas /*agár*/, *rusag* = kraj, zemlja /*ország*/, *šereg* = mnoštvo, četa /*sereg*/). Još god. 1536. Zoranić je u *Planinama* opisao svoje fiktivno putovanje u domaće krajeve što ga je poduzeo »lik išćući za *beteg* ljubveni uličiti«. Budući da su takvi leksički hungarizmi zabilježeni također u neknjiževnim pisanim spomenicima, smijemo pretpostaviti kako su do hrvatskog juga doprli lingvističkim kontaktom, koji je postojao prije uspostavljanja mletačke vlasti u Dalmaciji na početku 15. st.

De vajon fél évezred távlatából igaznak bizonyulnak-e kiábrándult sorai?

Úgy látjuk, csupán felerészben. Élete valóban a mostoha körülmények prédája lett, még negyvenedik életévét sem érhetette meg a Pannóniára dicsőséget hozó költőzseni. Más a helyzet azonban hírnevével, amely egyáltalán nem enyészett el, s életműve páratlanul gazdag szellemi örökséget jelent az utókor számára.

Janus poézisének jelentősége, hogy a Duna és Dráva tájain, a Magyar Királyságban s az akkoriban hozzátartozó Horvátországban megteremtette a reneszánsz irodalmat s példát mutatott a humanista értékrend és mentalitás itteni meghonosítása számára. Ő verselt először a pannóniai táj szépségéről, az anyai szeretetről, saját testi és lelki szenvedéseiről, betegségéről, magányérzetéről, az ember és a kultúra szoros kapcsolatáról. Poézisének latin nyelve lehetővé tette, hogy Európa – szerte megismerjék és értékeljék műveit, a Kárpát-medencében élő tudós literátoroknak, magyaroknak, horvátoknak és más anyanyelvűeknek egyaránt hosszú időre példát mutatott és önbizalmat kölcsönözött. Bebizonyította, hogy ezen a tájon, ebben a régióban is lehet valaki az antik auktorok legjelesebbjeinek követője, imitátora vagy éppen riválisa is, Európának ezen a vidékén is lehet az *imitatio* és *aemulatio* reneszánsz poétikai elveit híven követni. Az ő költészetében zárkózott fel az Adrián és az Alpokon túli terület Itáliához, a humanizmus bölcsőjéhez, hogy azután ahhoz a későbbi századok során is kapcsolódhasson, eredményeit megismerhesse és új színekkel gazdagíthassa.

Ezért jelent Janus Pannonius költészete mind a magyar, mind pedig a horvát szellemi múlt, irodalmi tradíció számára erkölcsi tőkét, közös irodalmi örökséget. A Dráva mentén született, s Zágrábba jött meghalni, viszont egész életét a magyar király szolgálatában töltötte. A magyar–horvát sorsközösséget, egymásrautaltságot, történelmi ösztartozást beszédesebben aligha szimbolizálhatná más, mint Janus üstökösként felragyogó tehetsége, tragikus végű pályafutása, humanista értékeket egységbe foglaló költészete.

Pajorin Klára
Janus Pannonius hazája

A magyar irodalomtudomány alighanem végérvényesen szakított az-
zal a törekvésével, hogy a horvát irodalomtudománnyal versengve
Janus Pannonius kizárólagosan a saját tulajdonának tartsa. A 19.
századtól örökölt nacionalista irodalomtörténet-írás jegyében száza-
dunk Janus Pannonius-kutatásában is kardinális kérdést jelentett,
hogy a költő, aki Szlavóniában (Dráva–Száva köze) született, és itáliai
tanulmányai után élete végéig Magyarországon élt és alkotott, valójá-
ban melyik nemzethez tartozott, életművét a horvát vagy a magyar
irodalomtörténet-írás tekintheti-e a magáénak. Mind a horvát, mind
a magyar életrajzírók időnként fontos tényeket, adatokat is elhallgat-
tak vagy háttérbe szorítottak, ami jogos szemrehányásokat, nemegy-
szer apológiákat váltott ki a másik oldalon, de azon nem változtatott,
hogy mindkét irodalomtudomány — a másiknak erre való jogát elvitat-
va, vagy legalábbis megkérdőjelezve — a saját nemzeti költőjének
tekintette Janus Pannoniust.

A magyar Janus Pannonius-kutatásban 1960-ban megjelent tanul-
mányával Gerézdi Rabán volt az első, aki az évszázados beidegződé-
sekkel, nemzeti elfogultságokkal nyíltan szakítani próbált. Rámuta-
tott, hogy a költő sohasem nevezte a hazáját Sclavoniának vagy Hun-
gariának, hanem mindig a Pannonia névvel jelölte, és önmagát pan-
nóniainak vallotta, horvátnak vagy magyarnak soha. Gerézdi leszögezte,
hogy Janus Pannoniusszal mind a horvát, mind a magyar nép joggal
számolhat. »Boldog költő, kit két nemzet tisztel magáénak!« — írta.
Gerézdi érveit és gondolatait Klaniczay Tibor is felhasználta az írók
nemzeti hovatarozásáról írt tanulmányában, amely nemcsak a ma-
gyar irodalomtudomány, hanem más történelmi tudományok képvise-
lőire is szemléletformáló hatást gyakorolt. Gerézdi megállapításait
Klaniczay kiegészítette azzal, hogy itáliai iskolázottsága és költészete
miatt Janus Pannoniusra bizonyos fokig az olasz irodalomtörténet-
írás is jogot formálhat.

Ma már bizonyára senki sem talál kivetnivalót abban, hogy három nemzet tartja magáénak a költőt, és tekinti nemzeti büszkesége tárgyának. De ha van költő, aki nacionalista eszmék alátámasztására nem alkalmas, akkor Janus Pannonius bizonyára az. Sőt éppen személyének és költészetének megértésétől állunk távol, ha erre használjuk. Hiszen sem horvátul, se magyarul, se olaszul nem írt verset, csak latinul, és nemzeti, nemzetiségi öntudata szemmel láthatóan egyáltalán nem volt. Patriotizmusa viszont volt. Úgy tűnik, nemigen tudunk mit kezdeni azzal, hogy költőnk hazaszeretetének a tárgya Pannonia volt. Gerézi horvát származásának mondta, és Pannonius nevét Magyarországának fordította. »Pannonius, vagyis Magyarországi« — írta, mintha ez magától értetődő volna. Olykor mintha ő is elfeledte volna, hogy a költőnek egyetlen hazája volt, amelyet a verseiben mindig Pannoniának hívott. Hazája Pannonia volt, a neve pedig Janus Pannonius — vagyis Pannoniai Janus.

Költőnk identitástudatáról vall az a név, melyet maga választott önmagának. Jóllehet családneve — mint kortársai jó részének — még nem volt, és eredeti egyelemű neve mellett ő maga a Csezmicei megkülönböztető nevet sohasem használta — a költészetben kívül »János pécsi püspök« (Ioannes episcopus Quinqueecclesiensis) volt a neve — az utókor nemzeti nevekkel (Ivan Česmički, Csezmicei János) is megajándékozta őt. Költői névváltoztatását, mely 1450 vége előtt történt, Janus egy epigrammában adta hírül olvasóinak. Mint ebben írta, »nemes« (nobilis) Ioannes nevét — nem gögből, hanem akarata ellenére, Thalia múzsától, vagyis költészetétől készítetve — Janusra változtatta. Mint köztudott, Janus után, elsősorban Pomponio Leto-nak és a római akadémia tagjainak köszönhetően, a humanista névváltoztatás divattá vált. Janus az első közt, sőt lehet, hogy elsőként változtatott nevet. Költői neve a pogány ókori Róma kétfejű és békehozó kezdeti-stenének nevével azonos. A keresztségben kapott »nemes« nevet tehát a költő dicsőséges római névre cserélte föl. Ezzel a névvel költészetének hovatarozását is kifejezésre juttatta. Janus az itáliai humanistáktól megújított római latin nyelven verselt, költészetének a hazája Itália volt.

August Buck mutatott rá arra, hogy az itáliai humanizmus háttérben az antik Róma jegyében való itáliai nemzeti újjászületés gondolata, valamint Itália nemzeti egységének a megvalósítására és kulturális hegemoniájának a biztosítására irányuló törekvések állottak. A humanista mozgalom ideológiája azon alapult, hogy Itália lakói, földrajzi helyzetük és olasz nyelvük miatt, melyet a római latin nyelv közvetlen és egyedüli leszármazottjának vélték, magukat mindig is az antik

Róma legitim örökösének tartották. Az itáliai humanisták »saját« régi hazájukat és nyelvüket kívánták halottaiból feltámasztani. Úgy látták, hogy Róma nyelvének megromlásáért a hajdani provinciák népei és azok utódai a felelősek, akik egykori hódítóik nyelvét a Birodalom bukása után is használták, de a latin nyelvbe »barbár« szavakat, nyelvi szerkezeteket kevertek bele, és kevésbé vagy egyáltalán nem törődtek a grammatikai szabályokkal. A humanisták első nagy nemzedékének irodalmár tagjai, köztük Janus Pannonius ferrarai tanára, Guarino Veronese, a latin és a görög nyelv, irodalom feltámasztásának a feladatát, valamint a megújított műveltség terjesztését vállalták magukra. Guarino a két ókori nyelv megújításában és oktatásában is halhatatlan érdemeket szerzett. Kora — verseivel Janus Pannonius is — elsősorban ezekért magasztalta. Janus — mint Rómáról írt versei, verssorai sejtetni engedik — maga is egy erkölcsében és műveltségében újjászülető Rómáról álmódott, és tehetségét a latin költészet feltámasztásának, valamint a megújított irodalmi műveltség terjesztésének a szolgálatába állította. Saját maga jelentőségét abban látta, hogy költészetével az új műveltséget elsőként plántálta át hazájába. Közismert sírversében a neve mellett egyetlen »titulus«-át örököltette meg mementóként, azt, hogy a »hazai Dunához« elsőként hozta a múzsákat, vagyis a humanista költészetet:

*»Hic situs est Ianus, patrium qui primus ad Histrum
Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas...«*

Guarino 1436-tól haláláig (1460) tanított Ferrarában. Híre állandóan növekedett, és élete utolsó évtizedében özönöltek hozzá a tanítványok: nők és férfiak, gyermekek és hajlott korúak, itáliaiak és külföldiek egyaránt. Épp elég tehetséget látott, de — Antonio Bonfini szerint — gyakran elmondta, hogy nem akadt sem olasz, sem külföldi tanítványa, akit kiválóságban, szorgalomban és termékeny alkotótehetségben Janushoz lehetett volna hasonlítani. A szlavóniai fiúcska tizenkét éves volt, amikor Guarino iskolájába érkezett, és tizenhat éves korában már Ferrara nagy, ünnepezt költője volt. Korán felismerte, hogy neve igényt tarthat a halhatatlanságra, hiszen humanista kortársai körében nála tehetségesebb költő nem akadt, legfeljebb hozzá hasonló.

A humanistáknak az volt a legnagyobb vágyuk, hogy még az antikat is felülmúlják, vagy legalább velük kerüljenek egy sorba. Költőnk az egyik — Galeotto Marzióknak írt — költeményében azzal dicsekedett, hogy őt már »a régi«, vagyis az ókori »vátészok« közé számítják.

Bizonyára akadtak olyanok, akik hízelegtek neki, de olyan kortársai is voltak, akik tehetségét valóban a nagy antik költők góniuszával érezték rokonnak. Guarino fia, Giovanni Battista Guarini, aki maga is jeles humanista volt, olasz rokonának, Giovanni Bertuccinak írt levelében (1467) így nyilatkozott Janusról: »Ha a mindenható Isten hosszú életet ad neki, amit mindannyian kívánunk, igazán olyan lesz, aki az erény és tudás valamennyi fajtájában versenget az antikvitással, és ha nem fogja fölülmúlni őket, akkor legalább összehasonlítható és egyenlő lehet majd azokkal a nagy férfiakkal, akiket az ókorok (veteres) annyira csodáltak.« Hasonlóképpen vélekedett Bonfini is, aki azt írta Janusról, hogy »ha az államügyek intézése alól ki tudta volna vonni magát, olyan költője lett volna ő korunknak, aki az egész antikvitással versenyre kel.«

Guarino csodagyermekét az itáliaiak kezdetben többnyire az Ungaro (Magyar), Ungheretto (kis magyar) névvel különböztették meg más »Giovanni«-któl. Névhasználatuknak nem mindig tájékozatlanságuk volt az oka. Vespasiano da Bisticci, a művelt firenzei könyvkereskedő és életrajzíró a költőről szóló biográfiáját azzal kezdte, hogy horvát származású (di natione ischiavo) volt, majd leírja, hogy amikor először találkozott Firenzében a költővel, így kiáltott fel: »Te vagy Magyar Janus?« (Voi siete Giano Ungaro?) Elbeszéli azt is, hogy elkísérte a költőt Careggibe, és ott azt mondta Cosimo de' Medicinek, hogy »ez a magyar ifjú« (questo giovane ungaro) vele akar beszélni. Az olaszok többsége nem sokat tudott Szlavóniáról és Magyarországról, de az eléggé ismeretes lehetett, hogy, a magyar király Szlavóniának is királya. A művelt humanistáknak ennél pontosabb fogalmaik, bővebb ismereteik is lehettek Janus szülőföldjéről, de megnevezéseikben a magyarokat követték, akik Szlavóniát Magyarország részének tudták, és beleértették Hungaria fogalmába. Így jártak el a későközépkori magyar királyok is. I. Mátyás király például, felsorolva az összes uralkodói titulussát, Hungaria társországait — így Croatiát és Dalmatiát is — megnevezte, viszont külön nem említette meg Szlavóniát. A Hungarus, Ungaro jelző, név nemcsak magyart, hanem magyarországit is jelentett, és ez a 15. században a nemzetiségi megkülönböztetésnél fontosabbnak látszott.

Klanczay Tibor, aki az egyik tanulmányában elemezte, hogy mit értettek a reneszánsz korban Hungaria és Pannonia fogalmán, arra hívta fel a figyelmet, hogy az itáliai humanistáktól felújított Pannonia név Guarino ferrarai környezetében kezdett elterjedni, és Janus lehetett az első, aki Itáliában Pannonius-ként híressé vált. Saját koruk országait, államalakulatait az itáliai humanisták kezdték antik nevek-

kel illetni, és a római provincianevek hangoztatása, valamint a belőlük képzett származásnevekkel való megnevezés Guarino iskolájában, ahol sok külföldi is tanult, megszokottá, divatosná vált. Sűrűn emlegették ott Pannonia nevét is, mivel az 1440-es évek második felétől kezdve — Janus nagybátyja, Vitéz János váradi püspök költségén vagy anyagi támogatásával — jó néhány magyarországi diák tanult Guarinónál. Úgy tűnik, Janus volt az első, aki a saját hazáját nevezte Pannoniának, és felvállalta a Pannonius nevet. Ebben nyilvánvalóan elsősorban tanárát, Guarinót követte. Guarino 1453. február 5-én a híres velencei humanistának, Francesco Barbarónak írt egy levelet, melynek a végén a címzett figyelmébe ajánlotta Janust: »Ezt a Janust, az én contubernalisomat, aki nemzetségét tekintve pannoniai, szokásaira nézve itáliai, tudását tekintve csodálni való, sőt bámulatra méltó, ajánlom neked, számítsd a teid közé.« Ez az ajánlás nemcsak azért figyelemre méltó, mert a Pannonius név értelmezéséhez nyújt fontos adalékot, hanem azért is, mert a legautentikusabb véleményt tartalmazza Janusról.

Az istriai születésű Pier Paolo Vergerio, aki 1418-tól haláláig (1444) Magyarországon élt, és élete vége tájt barátságába fogadta Janus nagybátyját, Vitéz Jánost, az ifjúság nemes erkölceiről és tanulmányairól írt nevelési művében (De ingenuis moribus et liberalibus adolescentiae studiis, 1402) — mely Guarino iskolájában tananyag volt — azt írta, hogy a gyermeknek három dologra van szüksége: tisztos névre, nagy és ragyogó hírű szülővárosra — vagyis hazára —, valamint szabad emberhez illő, szabaddá tevő tudományokra. Szülőföldjüket tekintve, Janus a második feltételnek nem felelt meg. Korán rá kellett döbennie arra is, hogy az itáliaiakhoz képest nem rendelkezik nagy és híres hazával. Az itáliai öntudat számára, mely az antik Róma birodalomközponti szerepéből táplálkozott, Pannonia »barbár provinciá«-nak számított. Janust olasz diáktársai kezdetben barbárnak csúfolták. Egyikük — Gryllus — azzal sértegette, hogy pannoniai medve tején nevelkedett, másikuk — Ugo felhasználva Janus édesanyja, Barbála nevének jelentését (Barbara = barbár nő), azzal gúnyolta, hogy barbár anya szülte. Giovanni Battista Guarini még 1467-ben is arra kényszerült, hogy Giovanni Bertuccinál valóságos apológiával védelmezze meg költőnket a barbárság vádjától.

Mind ő maga, mind levelének címzettje jelen volt azon a társas összejövetelen, melyen az egyik honfitársuk, mikor Janus Pannonius neve szóba került, a hallott név alapján azt mondta, hogy ő nem ismeri ezt a »barbár«-t. Levelében Guarini mindenekelőtt tisztázza, mit kell érteni barbár jelzón. A görögök — írja — magukon kívül mindenkit, a

rómaiak pedig magukon és a görögökön kívül mindenki mást barbárnak hívtak. Ezzel a görög eredetű hangutánzó szóval a görögök a külföldiek görög beszédét, kiejtését jellemezték. A külföldiek ugyanis nyelvi hiányaik miatt mintegy hebegve, durva és kemény kiejtéssel beszéltek görögül. Rajtuk kívül barbárnak nevezték azokat is, akik nem voltak külföldiek, de túlságosan emelt hangon, durván vagy fenyegetően beszéltek, mert ezzel elárulták, hogy nélkülözik a nemes szokásokat, valamint a műveltséget. Guarini szerint inkább Janust becsmérő honfitársára illene a barbár jelző, mert szavaival elárulta, hogy műveletlen, tudatlan. E felfogás értelmében az, aki tökéletesen magáévá tette a görög és latin nyelvet, műveltséget és szokásokat, erkölcsöket, nem lehet barbár. Janus Pannonius — írja Guarini — egy év alatt annyira megtanult Ferrarában görögül, hogy »köteteket« fordított latinra, latin nyelvtudásának pedig tanúbizonysága költészete, melyet az itáliaiak bámulnak. Bonfini azt írta Janusról, hogy »görögül, mint egy athéni, latinul, mint egy római beszélt«. Ezután már szószaporításnak tűnik, hogy ehhez még azt is hozzáfűzte, hogy a költőben »nyoma sem volt a barbárságnak«. Guarini számos példával bizonyítja azt is, hogy Janus Pannonius műveltségét, szokásait és erkölceit tekintve sem nevezhető barbárnak. »Ezt fogjuk hát mi barbárnak nevezni — kérdezi — aki egyedül is képes arra, hogy letörölje Pannoniáról a barbár jelzőt?«

Az idézett levél arra is fényt vet, hogy Guarino környezetében mit értettek Janus hazáján, Pannonián, és mit tudtak a költő származásáról. A levélíró igen közelről ismerte Janust, hiszen apjánál együtt tanult, és az apai házban egy szobában lakott vele. Ennek ellenére azt írta Bertuccinak, hogy Janus Váradról való, amely — Guarini szerint — »Pannonia provintia« híres városa. Guarini ezután ókori földrajzi nevekkkel körülhatárolja Pannoniát, megemlítve határfolyóját, a Dunát is, melyet — mint írja — egyes szakaszain Isternek neveznek. Pannonia-leírása pontosan megfelel az ókori provinciáról szóló mai ismereteinknek. Jóllehet pontosan tudja, mit értettek az ókorban rajta, Guarini az egész korabeli Magyarországra kiterjeszti »Pannonia provintia« fogalmát. Ezt nemcsak abból lehet gondolni, hogy Váradot (ma Oradea Romániában) »Panonia provintia« híres városának tartja, hanem abból is, hogy Magyarország királyát, Mátyást »Pannoniae rex«-nek nevezi. Janus Pannonia-fogalma hasonló a Guariniéhoz. Szlavóniáról szóló epigrammjában, úgy látszik, elsősorban az ókori Pannoniára gondolt, hiszen azt írta, hogy »Pannoniának az a része, amelyet *most* Szlavóniának mondanak« (Pars ea Pannoniae, quae nunc Sclavinia fertur); más versei viszont arra vallanak, hogy Panno-

nia fogalmába az egész Magyar Kiráyságot is belefoglalta. Hunyadi Jánost például, a törökverő hőst, a róla szóló epitaphiumában Pannonia discóségének (Ille gubernatae gloria Pannoniae) mondta.

Janus hallatlanul nagy öntudattal, egyszersmind hallatlanul nagy önismerettel rendelkezett. Pontosán tudta, hogy ő maga kicsoda, és önmagát mindenestül büszkén vállalta. Guarini jegyezte fel róla, hogy már egószen ifjan igen pontosan és az igazságnak megfelelően ítélte meg a görög és latin költők nagyságát. Biztos itólóképességgel nyilatkozott kortársai és a saját tehetségéről is. Az ő korában Itálián kívül még nem volt olyan költő, aki az itáliai humanistákkal versenyre kelhetett volna, és Janus tudta magáról, hogy ő az itáliai költészet élvonalába tartozott. Öntudatát nem csökkentette, sőt inkább fokozta, hogy »barbár provinciából« származott. Önmagáról szóló költői allegóriájában, a tél közepén kivirágzott pannoniai mandulafáról nem véletlenül írta, hogy »még szerencsés, jól művelt szántóföldeken is csoda volna, nemhogy Pannonia hidegebb talaján« (Quod fortunatis esset mirabile in arvis, Nedum in Pannoniae frigidiore solo) — hiszen ő maga még Itália »szerencsés« földjén is csodának bizonyult.

Mint minden humanistának, Janus Pannoniusnak is a legfőbb motívója a dicsőségvágy (cupiditas gloriae) volt. A dicsőség (gloria) egy személy értékelését jelenti belső tulajdonságai vagy kiváló tettei alapján, melyek általában dicsérettel (laus) járnak együtt. Cicero szerint, akinek a dicsőségfogalmából a humanisták a legtöbbet merítettek, a gloriának feltétele a nép szeretete, jutalma pedig örök dicsőség és boldogság az égi hazában. A humanisták új tartalmi elemmel, az irodalmi alkotás erkölcsi értéként való felfogásával gazdagították a gloria fogalmát. Úgy vélték, hogy az irodalmi tevékenység dicsőségszerző érdemben vetekszik a nép szeretetéből fakadó, illetve a nép szeretetét biztosító nagy tettekkel. Janus a saját dicsőségének kifejezését, valamint a neve fennmaradásáról szóló próféciáit a görög és római költőtől tanulta, de abban nem kételkedett, hogy minden névre, melyet ő megénekel, halhatatlanság vár. Örök dicsőségre vágyott, de nem kevésbé vágyott arra, hogy hazája neve dicsőséggé váljon. A saját dicsőségét megosztva hazájáéval, költeményeiben a saját nevét, önmagát elválaszthatatlanul egybeforrasztotta Pannonia nevével, vagy — pars pro toto — a Drávával és a Dunával. Verseiben ő maga gondoskodott arról, hogy kora — és az utókor — együtt emlegesse őt hazájával. Költői neve önmagában is arról vall, hogy az első olyan humanista költő volt, aki Pannoniát vallotta hazájának.

Az egyik korai kétsoros epigrammjában, versgyűjteménye kísérőversében, melyet talán Leonello d'Este ferrarai fejedelemnek (+1450)

juttatott el, költőnk Vergilius és Ovidius öntudatával írta: »Én, aki a fenti Drávánál születtem, énekeltem ezeket« (Ille ego et haec cecini Dravum generatum ad altum). Nem kisebb büszkeséggel szólt arról, hogy latin nyelvű és ritmusú versbe ültette át Jacopo Antonio Marcello olasz nyelvű és versmértékű szerelmi költeményeit. Ha belegondolunk, hogy Janusnak az olasz nem volt anyanyelve, és természetesen a latin sem, akkor felfogjuk, hogy ez valóban igen nagy bravúr volt. Ezzel kapcsolatban fogalmazta meg önmagáról, hogy »Én, aki Pannoniám első dicsősége vagyok« (Ille ego Pannoniae gloria prima meae). Laus Pannoniae című közismert epigrammája szerint Itália földje régen (az ókorban) olyan verseket adott, melyeket mindenki olvas, most viszont az ő verseit, Pannoniából küldött dalait olvassa. »Nagy dicsőség ez számomra — olvassuk —, de neked, nemes hazám, nagyobb dicsőség adatott az én tehetséggel«:

*»Quae legerent omnes, quondam dabat Itala tellus,
Nunc e Pannonia carmina missa legit.
Magna quidem nobis haec gloria, sed tibi maior,
Nobilis ingenio, patria facta, meo.«*

Latin humanista költészetével Janus az egész világe akart lenni, de leginkább a Duna-tájé, Pannoniáé. Mint az üstökösről írt elégiájából látható, megkülönböztetett módon, féltőn szerette hazáját. A nappali égen megjelent üstököstől egyetértést, békét, szerencsét kívánt minden népnek, de »leginkább a meggyötört Pannoniáknak« (Sed magis afflicta respice Pannonias), vagyis Szlavóniának éppugy, mint Magyarországnak.

Azt a fajta nemzeti, nemzetiségi öntudatot, mely a reneszánsz későbbi évtizedeiben Európa minden országában megjelent, úgy tűnik, Janus korában még nem ismerték a »hegyen túliak«. A gyilkos háborúkba belafáradva, Mars istenhez szóló epigrammájában (Ad Martem, precatio pro pace) Janus így könyörög békét önmagának és honfitársainak: »O, atyánk, kérlek, kímélj meg bennünket, fáradt pannoniakat« (O, parce nobis, quaeso, Pannoniis, pater). Valamennyi honfitársát Pannonius-nak nevezte, mivel a soknemzetiségű Pannonia minden egyes népével, nemzetiségével együtt érzett, és testvéri közösséget vállalt.

Janus Pannonius elsőként hozta a humanista költészetet a Duna-tájra. Költészetével teljes jogú polgára volt Itáliának, mely az ő korában az európai kultúra élén állt. »Római«, itáliai öntudata volt, melynek költői tehetsége és alkotótevékenysége volt az alapja. Megkülönböztetett módon szerette hazáját, Pannoniát, melyre költészetével dicsőséget hozott. Patriotizmusa híján volt a megkülönböztető nemzeti öntudatnak, soknemzetiségű Pannoniája valamennyi népével közösséget vállalt. Pannoniaiságát a legtermészetesebben össze tudta egyeztetni »rómaiságával«, vagyis itáliai műveltségével, erkölcsével és szokásaival. »Nyoma sem volt benne a barbárságnak.« A Duna-táj első humanista költőjétől még ma is volna mit tanulnunk.